

กัทธิ

กัทธิ คืออะไร

กัทธิ คือศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยหนึ่งซึ่งใช้แทนศัพท์ เพื่อทอนศัพท์ให้สั้นเข้า เช่น ศัพท์ 2 ศัพท์ ศัพท์แรกคงไว้ ศัพท์ที่ 2 ใช้ปัจจัยแทน และปัจจัยที่นำไปแทนนั้น ต้องมีคำแปลเหมือนศัพท์ที่แทนนั้นด้วย เช่น สยามเม + ชาโต = สยามมิโก แปลว่า คนโค เกิดแล้ว ในสยาม คนนั้น ชื่อว่า สยามิก ผู้เกิดในสยาม ศัพท์ว่า สยาม คงไว้ ลบศัพท์หลังคือ ชาต โดยนำปัจจัย ฅก ไปแทน ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า กัทธิ

กัทธิ ทั้งวิเคราะห์ได้ว่า ทสฺส หิตฺ กฤษฺติ แปลว่า สัทรูปโก มี ๗ ปัจจัยเป็นต้นโค เป็นประโยชน์ แก่บรรณวิลาสิฐ เป็นต้น เหตุนี้ สัทรูปมี ๗ ปัจจัยนั้น ชื่อว่า กัทธิ

กัทธิต่างจากสมาส

สมาส คือการยอมนหลายๆทเข้าด้วยกันโดยวิธีลบวิภक्तिบ้าง ไม่ลบวิภक्तिบ้าง เกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ เช่น นิลุปปลิ (คอกบัวเขียว) ทูเรนทานิ(นิทานในที่ไกล) เป็นต้น ส่วนกัทธิคือการนำปัจจัยเข้าไปแทนศัพท์หลัง โดยลบศัพท์หลังทิ้งเสีย เช่น นคร ชาโต นาคโร แปลว่า ผู้โค เกิดในนคร ผู้นี้ชื่อว่า เกิดในนคร คำว่า นาคโร เป็นคำกัทธิ ลง ๗ ปัจจัยแทนศัพท์ว่า ชาต โดยลงปัจจัยที่ศัพท์แรกแล้วลบศัพท์หลังเสีย

กัทธิต่างจากกิตก

กัทธิ คือการลงปัจจัยแทนศัพท์ เพื่อทอนศัพท์ให้สั้นเข้า เช่น นาคกร(ผู้เกิดในเมือง) ส่วนกิตก คือการลงปัจจัยที่ตัวธาตุ เพื่อทำธาตุให้เป็นศัพท์ เช่น วิญญู(ผู้รู้วิเศษโดยปกติ)

เพราะฉะนั้น จึงเห็นความแตกต่างระหว่างกัทธิกับสมาส และกิตก ดังนี้

- ธาตุ + ปัจจัย = ศัพท์ (กิตก)
- ศัพท์ + ปัจจัย = ศัพท์(กัทธิ)
- ศัพท์ + ศัพท์ = ศัพท์(สมาส)

ชนิดของกัทธิ

กัทธิแบ่งโดยย้อมมี 3 ชนิดคือ

1. สามัญญกัทธิ
2. ภาวกัทธิ
3. อพยยกัทธิ

ต่อไปนี้ขอกล่าวศัพท์แต่ละชนิดโดยลำดับ

1. สามัญศัพท์ ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ใดทั่วไปทั้งที่เป็นคำนามนาม คุณนามและกริยา แบ่งเป็น 13 ชนิดคือ

1. โลกศัพท์	2. ทรพยาศัพท์
3. ราคาศัพท์	4. ชาติศัพท์
5. สมุทศัพท์	6. ฐานศัพท์
7. พหูศัพท์	8. เสฏฐศัพท์
9. กหิสสุตติศัพท์	10. ปกคิศัพท์
11. ปุณศัพท์	12. สังขยาศัพท์
13. วิชาศัพท์	

ในคัมภีร์ศัพท์ศาสตร์ แบ่งเป็น 15 ชนิดโดยเพิ่ม นิสิตศัพท์ และ อุปมาศัพท์ เข้ามาอีก แกมมัมไทย แบ่งเป็น 13 ชนิด ตามแบบของพระอมราวาทิรชิต(เกิด) วัคชรมนิวาส. 7

โลกศัพท์ มีปัจจัย 8 ตัวเนื่องด้วย ๗ ทั้งนี้คือ ๗, ฉายน, ฉาน, ฉเยย, ฉิ, ฉิก, ฉว, และ ฉแ

ปัจจัยทั้ง 8 ตัวนี้ใช้แทน อปฺรจ ศัพท์ แปลว่า เหล่ากอ, โศคร หรือ วงศ์วาน จึงเรียกว่า โศครศัพท์ ปัจจัยเนื่องด้วย ๗ เมื่อลงแล้วลง ๗ ทั้ง มีอำนาจเปลี่ยนแปลงสระต้นศัพท์คือถ้าสระอยู่หน้าศัพท์ เป็นเสียงสั้นหมด ไม่มีตัวสะกดอยู่หลัง ท้องพหู อ เป็น อา , อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ ถ้าสระอยู่หน้า ศัพท์เป็นเสียงสั้นและมีตัวสะกดอยู่หลัง หรือเป็นสระเสียงยาว ไม่ต้องเปลี่ยนแปลง

รูปวิเคราะห์โลกศัพท์ ประกอบด้วย

1. คำนามที่ประกอบด้วยฉฐวิภक्ति เอกวจนะ
2. อปฺรจ ศัพท์ ที่ประกอบด้วยปรมาวิภक्ति เอกวจนะ ไม่ใช่เพศชาย-หญิง
3. คำศัพท์คือคำนามข้อที่ 1 ไว้โดยฉฐวิภक्तिเสียใช้ปัจจัยคือท้ายคำนามนั้นแทน อปฺรจ

ศัพท์ ลม อปฺรจ ศัพท์ทั้ง เช่น

โคทมสุส อปฺรจ = โศทโม(เหล่ากอแห่งพระโคทมะ ชื่อว่า โศทมะ

ต่อไปนี้ขอกล่าวปัจจัยในโลกศัพท์ตามลำดับ

๗ ปัจจัย เช่น

โคทมสุส อปฺรจ = โศทโม(เหล่ากอแห่งพระโคทมะ ชื่อว่า โศทมะ)

วสุเทวสุส อปรจิ = วาสูเทโว(เหล่ากอแห่งพระวสุเทวะ ชื่อว่าวาสูเทวะ)

วสิฏฐสุส อปรจิ = วาสิฏฐโร(เหล่ากอแห่งวสิฏฐะ ชื่อว่า วาสิฏฐ)

ฉายนะ และ ฉาน บัจฉัย เช่น

กรจสุส อปรจิ = กรจายโน(เหล่ากอแห่งกัจจะ ชื่อกัจจายนะ, กัจจานะ)

โมตคฺคฺลียา อปรจิ โมตคฺคฺลายนโน, โมตคฺคฺลลาโน(เหล่ากอแห่งนางโมคคฺลีส ชื่อโมคคฺลลายนะ, โมคคฺลลานะ)

ณทย บัจฉัย เช่น

ภคินียา อปรจิ = ภาคินเญโย(เหล่ากอแห่งพี่น้องหญิง ชื่อภาคินเญยะ)

วินทาย อปรจิ = เวนเคญย(เหล่ากอแห่งนางวินคา ชื่อเวนเคญยะ)

ณิ บัจฉัย เช่น

วรฺฒสุส อปรจิ = วารฺฒนิ(เหล่ากอแห่งพระวรฺฒะ ชื่อวารฺฒนิ)

วสฺวสุส อปรจิ = วาสฺวิ(เหล่ากอแห่งวสฺวะ ชื่อวาสฺวิ)

ณิก บัจฉัย เช่น

สฺถยปฺตฺทสุส อปรจิ = สฺถายปฺตฺทิกโก(เหล่ากอแห่งสํกยบุตร ชื่อสํกยปฺตฺทิกะ)

นํภฺยปฺตฺทสุส อปรจิ = นํภฺยปฺตฺทิกโก(เหล่ากอแห่งบุตรพ้องร่า ชื่อนํภฺยปฺตฺทิกะ)

ณว บัจฉัย เช่น

มนโน อปรจิ = มานโว(เหล่ากอแห่งพระมณฺเฑ ชื่อมานวะ)

ปณฺฑสุส อปรจิ = ปณฺฑโว (เหล่ากอแห่งปณฺฑุ ชื่อปณฺฑวะ) (ปณฺฑพ)

ณเฏ บัจฉัย เช่น

สมณฺสุส อปรจิ = สามณเฏโร(เหล่ากอแห่งพระสมณะ ชื่อว่าสามณเฏ)

วิทฺทวาย อปรจิ = เวทเวโร(เหล่ากอแห่งแม่หม้าย ชื่อเวทเวระ)

ทฺรทฺยาทิกัทธิค

ทฺรทฺยาทิกัทธิค ลง ณิก บัจฉัย ไร้แทนศัพท์ไค้มาก

แทนกริยาอาชยาค เช่น

นาวาย ทฺรคฺคิ=นาวิโก(ผู้ไค้ ย่อมข้ามควยเรือ เหตุไค้ นั้น นั้น ชื่อว่านาวิกะ กริยาอาชยาค คือ ทฺรคฺคิ)

อรณฺเฑ วสฺสคฺคิ- อารณฺญิก(ชนโค ย่อมอยู่ ในป่า เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่าอารณฺญิก ภิรยาอาชยาค
คือ วสฺสคฺคิ)

สาสนํ ฤษฺสคฺคิ-สาสนิก(ชนโค ย่อมรักษา ศาสนา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อสาสนิก ภิรยาอาชยาค
คือ ฤษฺสคฺคิ)

แทนภริยวิกิต เช่น

นคเร ชาโค- นาควิกิต(บุคคล เกิดแล้ว ในนคร ชื่อนาควิกิต คำภริยวิกิตคือ ชาค)

แทนค่านาม เช่น

วีณา อสฺส สิปฺปนฺนคฺคิ- เวมฺมิโก (พิน เป็นศิลปะแห่งชนนั้น เหตุนั้น(ชนนั้น) ชื่อเวมฺมิกะ ค่านามคือ
สิปปิ)

แทนคุณนาม เช่น

นคเร อิสฺสโร- นาควิกิต (ชน เป็นใหญ่ ในเมือง ชื่อ นาควิกิต คุณนามคือ อิสฺสโร)

อุตรเขตต์หัตถิ เป็นศัพท์อุตร

ราชาศัพท์หัตถิ

ราชาศัพท์หัตถิ ลง ๗ ปัจจัย ใช้แทนศัพท์ใดมากมี ราก ศัพท์เป็นต้น ปัจจัยตัวนี้ลงแล้วลง ๗ หัก
เปลี่ยนแปลงสรรพนามศัพท์ตามที่กล่าวมาแล้วในเรื่องปัจจัยนี้เองด้วย ๗ ศัพท์นี้เป็นศัพท์อุตร

แทนคุณนาม เช่น

มคเช อิสฺสโร-มาคฺโช (คน เป็นใหญ่ ในแคว้นมคธ ชื่อมาคฺโช ใช้ปัจจัยแทนคำคุณนามคือ
อิสฺสร(เป็นใหญ่)

แทนภริยอาชยาค เช่น

วยากรณํ อธิเคติ- เวยยากรโ(ชนโค ย่อมเรียน ซึ่งพยากรณ์ เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อเวยยากรณะ
ใช้ปัจจัยแทนคำภริยอาชยาคคือ อธิเท(ยอมเรียน)

แทนภริยวิกิต เช่น

กสาเวน ฤษฺสคฺคิ- กาสาวัว(น้ำ อัญมฺคคล ย้อมแล้ว ค้วนน้ำฝาด ชื่อกาสาวัว ใช้ปัจจัยแทนคำ
ภริยวิกิตคือ ฤษฺสคฺคิ(ย้อมแล้ว)

ราชาศัพท์หัตถิ

ราชาศัพท์หัตถิ มีปัจจัย 3 ตัวคือ อิม อีย กีย ใช้ลงแทนศัพท์ใดหลายอย่าง มี ราก ศัพท์เป็นต้น
ปัจจัย 3 ตัวนี้ลงแล้ว คงไว้ตามเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง

อิม ปัจจัย

แผนกวิยาภิกก์ เช่น ปุเว ชาโต= ปุริโม (ชนเกิดแล้ว ในกาลก่อน ชื่อ ปุริมะ)
 มชเฒ ชาโต=มชฒิม (ชนเกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อ มชฒิมะ)
 ปจฺฉา ชาโต= ปจฺฉิม (ชน เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อ ปจฺฉิมะ)

อุทาหรณ์ทั้ง 3 อย่าง ใช้ปัจจัย อิม แทนศัพท์ ชาก อันเป็นคำกิริยาภิกก์

แผนกวิยาอาชยาค เช่น ปุตโต อสฺส อตฺถิติ=ปุตฺติโม(บุตรของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่าปุตฺติมะ มีบุตร
 ใช้ อิม แทน อตฺถิ อันเป็นคำกิริยาอาชยาค

อีย ปัจจัย

แผนกวิยาภิกก์ เช่น มนุสฺสชาตียา ชาโต = มนุสฺสชาตโย(ชน เกิดแล้ว โดยชาติแห่งมนุษย์ ชื่อ มนุสฺสชาตียะ
 ใช้ อีย ปัจจัยแทน = ชาก(เกิดแล้ว)

แผนกวิยาอาชยาค เช่น ปญฺทิตฺตชาตโย อสฺส อตฺถิติ= ปญฺทิตฺตชาตโย(ชาติแห่งบัณฑิต ของคนนั้น มีอยู่ เหตุนี้
 คนนั้น ชื่อบัณฑิตชาตียะ ใช้ปัจจัยแทน อตฺถิ(มีอยู่)

กีย ปัจจัย

ปัจจัยตัวนี้ ลงแล้วคงไว้ตามเดิม ไม่ต้องลบ

แผนกวิยาภิกก์ เช่น อนุเช นียุทฺโต= อนุชกฺโข(ชน ประกอบแล้ว ในความเมื่ ชื่อ อันชกฺโข

สมุหัทธิต

ศัพท์นี้มีปัจจัย 3 ตัวคือ กณ, ณ, ทา ใช้แทน สมุห ศัพท์อย่างเดียวกัน แปลว่า ประชุม, ฝูง,
 หมู่ เป็นต้น ศัพท์นี้จึงเป็นศัพท์นิทาน

กณ ปัจจัย

มนุสฺसानํ สมุโห = มานุสฺสโก(ประชุมแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อมานุสฺสกะ ประชุมแห่งมนุษย์)
 มยฺหรานํ สมุโห = มายฺรโก(หมู่แห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อมายฺรกะ หมู่แห่งนกยูง)

ณ ปัจจัย

มนุสฺसानํ สมุโห = มานุสฺโส(หมู่แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อมานุสฺสะ หมู่แห่งมนุษย์)
 มยฺหรานํ สมุโห = มายฺโร(ฝูงแห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อ มายฺระ ฝูงแห่งนกยูง)

ตว ปัจจัย

สหายานํ สมุโห = สหายคา(หมู่แห่งสหายทั้งหลาย ชื่อว่า สหายคา หมู่แห่งสหาย)
 ชนานํ สมุโห = ชนคา(ประชุมแห่งชนทั้งหลาย ชื่อว่าชนคา ประชุมแห่งชน)

คามานี สมุโห = คามตา(ประชุมแห่งชาวบ้านทั้งหลาย ชื่อว่าคามตา)
 คา ปัจจัย ลงแล้วคงไว้ตามเดิม

ฐานศัพท์

ฐานศัพท์ มีปัจจัยตัวเดียวคือ อีย ใช้แทน ฐาน ศัพท์ แปลว่า ที่ตั้ง โดยมากลงศัพท์นาม-
 กิถ์ คือทำกริยานามให้เป็นคุณนาม ศัพท์นี้จึงเป็นศัพท์คุณ

ศัพท์ศัพท์ที่ลง อีย ปัจจัย มีตัวอย่างดังนี้

มทนสุส ฐาน = มทนีย(ที่ตั้งแห่งความเมา ชื่อมทนียะ-ที่ตั้งแห่งความเมา)ใช้ปัจจัยแทน-
 ฐาน ศัพท์

พจนสุส ฐาน = พจนนีย(ที่ตั้งแห่งความผูก ชื่อพจนนียะ-ที่ตั้งแห่งความผูก)

โมจนียะ(ที่ตั้งแห่งความแก่) มีวิเคราะห์และคำแปล कुछตัวอย่างที่กล่าวมา

อนึ่ง ในตำราบาลีไวยากรณ์ของไทย⁸ เพิ่ม เอยย ปัจจัยเข้าไปอีก ศัพท์นี้จึงมีปัจจัย 2 ตัวคือ
 อีย เอยย ลงแทนศัพท์อื่นคือ อรห แปลว่า ควร เช่น หสสนีย (ผู้ควรเห็น) ปุชนีย(ผู้ควรบูชา) ทฤชเอยย
 (ผู้ควรซึ่งทักษิณา) โดยมีรูปวิเคราะห์ดังนี้

หสสนี อรหทีติ- หสสนีโย(ขนิโค ย่อมควรซึ่งความเห็น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่าหสสนียะ-
 ผู้ควรซึ่งความเห็น หรือ นาคู) แม้ศัพท์อื่นก็มีรูปวิเคราะห์คู่จเดียวกัน

ในสันนิษฐานบอกว่า ปัจจัยคงกล่าวใช้ลงแทนศัพท์ว่า หิต แปลว่า เกื้อกูล ภาว ศัพท์แปลว่า มี เช่น

อุปาทานี หิต-อุปาทานีย(ความเกื้อกูลแก่อุปาทานทั้งหลาย ชื่อว่าอุปาทานียะ)

อุทเร ภาว = อุทริย(โภชนะ มีอยู่ ในท้อง ชื่อว่าอุทริยะ-โภชนะมีในท้อง)

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า ศัพท์นี้มีปัจจัย 2 ตัวคือ อีย และ เอยย ใช้แทนศัพท์เหล่านี้คือ ฐาน(ที่ตั้ง)
 อรห(ควร) หิต(เกื้อกูล) และ ภาว(มีอยู่) ศัพท์ศัพท์นี้เป็นคุณนาม แจกวิภคตินามได้ทั้ง 3 เพศ

พหูศัพท์

ศัพท์นี้มีปัจจัยตัวเดียวคือ อาลู ใช้ลงแทนศัพท์ 2 ศัพท์คือ ปกติ แปลว่า ปกติคือธรรมคา
 และ พหูศัพท์แปลว่า มาก ศัพท์นี้เป็นศัพท์คุณนาม มีรูปวิเคราะห์ดังนี้

สีติ อสุส ปกติ- สีताल(ความหนาว เป็นปกติของประเทศนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่าสีताल-
 มีความหนาวเป็นปกติ)

8. เล่มเดิม หน้า 68.

ปณิกโม(ประณิตที่สุด) = หินกโม(เลวที่สุด)
 เป็นกัน

อภฺร ปัจจัย

ปาปฺนโร(เป็นมาปที่สุด) = กนฺนโร(น้อยที่สุด)

สีติ เอกถ พหุติ = สีตาสู(ความหนาว ในประเทศนั้น มาก ประเทศนั้น ชื่อว่าสีตาสู-
มีความหนาวมาก)

ทยา อสุส ปกติ = ทยาสุ(ความเอ็นดู เป็นปกติ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อว่าทยาสุ-
มีความเอ็นดูเป็นปกติ)

ทยา อสุส พหุลา = ทยาสุ(ความเอ็นดู ของชนนั้น มาก ชนนั้น ชื่อว่าทยาสุ-
มีความเอ็นดูมาก)

เสณฐัททริท

ัททริทนี้มีปัจจัย 5 ตัวคือ ทร,ทม,อียิสสก, อีย, และ อิกฺฐ ใช้แทนศัพท์ว่า เสณฐ แปลว่า
ประเสริฐ ปัจจัย 3 ตัวนี้คือ ทร,อีย และ อียิสสก ใช้ลงที่ท้ายคำคุณนามที่เป็นชั้นวิเศษ(
)ส่วนปัจจัยที่เหลือคือ ทม, อิกฺฐ ใช้ลงที่ท้ายคำคุณนามที่เป็นชั้นอติวิเศษ(
ตัวอย่างศัพท์ที่ลงท้ายด้วยปัจจัยต่างๆมีดังนี้

ทร ปัจจัย

ปาปทโร(เป็นมาปกว่า) = ปฏิตทโร(เป็นมัตติทกว่า)

อุวจทโร(สูงกว่า) = นัจทโร(ต่ำกว่า)

ปณิตทโร(ประณีตกว่า) = ทินทโร(เลวกว่า)

เป็นต้น

อีย ปัจจัย

ปาปโย(เป็นมาปกว่า) = กนโย(น้อยกว่า)

เสยโย(ประเสริฐกว่า) = เชยโย(เจริญกว่า)

เป็นต้น

อียิสสก ปัจจัย

ปาปียิสสโก(เป็นมาปกว่า) มีลงเฉพาะคำนี้เท่านั้น เข้าใจว่าคำอื่นที่เป็นคุณนาม ก็
สามารถจะลงปัจจัยตัวนี้ได้เช่นเดียวกัน

ทม ปัจจัย

ปาปทโม(เป็นมาปกที่สุด) = ปฏิตทโม(เป็นมัตติทที่สุด)

อุวจทโม(สูงที่สุด) = นัจทโม(ต่ำที่สุด)

ทญโท อสุส อฏติติ = ทญติโก(ไม้เท้า-ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ทญติกะ-มีไม้เท้า)

ติ ปัจจัย

ปกคิ ทัทธิต

ทัทธิตนี้มีปัจจัยเพียงตัวเดียวคือ มย ใช้แทนศัพท์ว่า ปกคิ แปลว่า ทำแล้ว หมายถึง สำเร็จ และ วิการ ศัพท์ แปลว่า ทำให้แปลกออกไปจากเดิม มย ปัจจัยนี้ยืมใช้กับศัพท์ที่เป็นทัทธิตการะ เครื่องมือ เครื่องใช้สอย ก็มีรูปวิเคราะห์ดังนี้

สฺวณณม ปกคิ - สฺวณณมย(ภาชนะ อันบุคคลทำแล้ว ค้ำยทองคำ ชื่อว่าสฺวณณมย-
ทำค้ำยทองคำ)

สฺวณณสฺส วิกาโร - สฺวณณมย(ความแปลกแห่งทองคำ ชื่อว่าสฺวณณมย-ภาชนะเป็น
วิการแห่งทองคำ)

ปรณทัทธิต

ทัทธิตนี้มีปัจจัย 5 ตัวคือ ทิย, ถ, ฐ, ม, อี ใช้ลงแทนศัพท์ว่า ปรณ แปลว่า เป็นที่เต็ม ปัจจัยในทัทธิตนี้ ลงท้ายศัพท์ที่เป็นปกคิสงขยา เมื่อทำสำเร็จแล้ว เรียกว่า ปรณสังขยา ก็ได้ ปรณทัทธิต ก็ได้ ก็มีรูปวิเคราะห์ดังนี้

ทิย ปัจจัย

ทฺวินนํ ปรุโณ - ทฺติโย(ชน เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลายสอง ชื่อว่า ทฺติยะ-ที่2)

ทฺติณนํ ปรุโณ - ทฺคิโย(ชน เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลายสาม ชื่อว่าทฺคิยะ-ที่3)

ถ ปัจจัย

จกฺขุนนํ ปรุโณ - จกฺกฺกฺโก(ชน เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลายสี่ ชื่อว่าจกฺกฺกฺกะ-ที่4)

ฐ ปัจจัย

ฉนฺนํ ปรุโณ - ฉนฺนโร(ชน เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลายหก ชื่อว่าฉนฺนระ-ที่6)

ม ปัจจัย

ปญฺจนนํ ปรุโณ - ปญฺจโม(ชน เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลายห้า ชื่อว่าปญฺจมะ-ที่ 5)

อี ปัจจัย

เอกาทสนนํ ปรุณํ - เอกาทสี(หญิง เป็นที่เต็ม แห่งหญิงทั้งหลาย 11 ชื่อว่าเอกาทสี-ที่ 11) ปัจจัยเหล่านี้ไม่ไคลงท้ายศัพท์ปกคิสงขยาไค้ทัวๆไป ปัจจัยบางตัวค้องเลือกลง เช่น ทิย ปัจจัยลงไค้เฉพาะ ทฺวิ(2) ทฺคิ(3) ถ ปัจจัยลงไค้เฉพาะ จกฺ(4) ฐ ปัจจัย ลงไค้ ฉ(6) ม ปัจจัยลงไค้เฉพาะ ปญฺจ (5) และศัพท์ปกคิสงขยาทัวๆไป อี ปัจจัยลงไค้คั้งแต่เอกาทส(11) ถึง อฏฺฐารส (18) จักเป็นเพศหญิง ถ้าค้องการ ทัวเป็นเพศอื่นๆ ไค้ลง ม ปัจจัย แจกวิภคิตเป็นเพศชาย และมีไค้เพศชาย-หญิง.

สังขยาคัทธิก

คัทธิกนี้มีปัจจัยตัวเดียวคือ ก ปัจจัย ลงแทน ปริมาณ ศัพท์ แปลว่า การกำหนด, การนับ กล่าวคือการกำหนดควัตถุนั้นๆให้รู้ว่า มีจำนวนเท่าไร มีรูปวิเคราะห์ดังนี้

ทเว ปริมาณานิ อสุสาคิ = ทวิกิ(ปริมาณทั้งหลาย 2 ของวัตถุนั้น เหตุุนั้น วัตถุนั้น
ชื่อว่า ทวิกะ(มีปริมาณ 2)

ทีณิ ปริมาณานิ อสุสาคิ = ทิกิ(ปริมาณทั้งหลาย 3 ของวัตถุนั้น เหตุุนั้น วัตถุนั้น
ชื่อว่า ทิกะ (มีปริมาณ 3))

แม้ศัพท์อื่นๆที่ตั้งวิเคราะห์มีรูปคล้ายกันนี้

วิภาคคัทธิก

คัทธิกนี้มีปัจจัย 2 ตัวคือ ชา และ โส ลงแทน วิภาค ศัพท์ แปลว่า แจก, จำแนก, ส่วน มีรูปวิเคราะห์ดังนี้

ชา ปัจจัย

เอเกน วิภาเคน = เอกชา(โดยส่วนเดียว ชื่อว่าเอกชา)

ทวฺหิ วิภาเคหิ = ทวิชา(โดยส่วนทั้งหลาย 2 ชื่อว่า ทวิชา)

โส ปัจจัย

ปะเทน วิภาเคน = ปทโส(โดยความจำแนก โดยบท ชื่อว่า ปทโส)

สุยเตน วิภาเคน = สุตโส(โดยความจำแนก โดยสูตร ชื่อว่า สุตโส)

คัทธิกนี้เมื่อสำเร็จรูปแล้ว เป็นเครื่องหมายบอกกตียาวิภคิ ชา ปัจจัยลงท้ายศัพท์ปกตีสังขยา โส ปัจจัยลงท้ายคำนามทั่วไป

ภาวคัทธิก

คัทธิกนี้มีปัจจัย 6 ตัวคือ ทค, ฉย, ทคน, ทา, ฉ, กณ ใช้แทน ภาว ศัพท์ แปลว่า ความเป็น มีรูปวิเคราะห์ดังนี้

ทค ปัจจัย

ทค ปัจจัย ลงในอรรถ 4 อย่างคือ

ในชื่อ เช่น จนฺทสฺส ภาโว = จนฺทตฺต(ความเป็นแห่งพระจันทร์ ชื่อว่าจันท์ทคะ)

ในชาติ เช่น มนุสฺสสฺส ภาโว = มนุสฺสตฺต(ความเป็นแห่งมนุษย์ ชื่อว่ามนุษย์ทคะ)

ในทหสัมภาระ เช่น ทนฺติโน ภาโว = ทนฺติตฺต(ความเป็นคนมีไม้เท้า ชื่อว่าทนต์ทคะ)

ในกริยา เช่น ปาจกสฺส ภาโว = ปาจกตฺต(ความเป็นแห่งคนหุง ชื่อว่า ปาจกทคะ)

ในคุณศัพท์ เช่น นิลสฺส ภาโว = นิลตฺต(ความเป็นแห่งของเขียว ชื่อว่านิลทคะ)

ณ ปัจจัย

มฺหุโน ภาวโ = มหฺทวฺ(ความเป็นแห่งคนอ่อน ชื่อว่า มหฺทวะ)

สุจิโน ภาวโ = โสจฺ(ความเป็นแห่งของสะอาด ชื่อว่า โสจะ)

กณ ปัจจัย

รมณีสฺส ภาวโ = รัมณียกฺ(ความเป็นแห่งของอันบุคคลพึงยินดี ชื่อว่า รัมณียกะ)

มานุญฺสฺส ภาวโ = มานุญฺยกฺ(ความเป็นแห่งของเป็นที่พอใจ ชื่อว่า มานุญฺยกะ)

อธิบาย ณ ปัจจัย เมื่อลงแล้วให้ลบทิ้ง แล้วเปลี่ยนแปลงสระต้นคำที่ไม่มีตัวสะกด หรือเป็นสระเสียงยาว เช่น อุ เป็น โอ โอ เป็น ู เช่น สุจ-โสจ, มฺหุ- มหฺทว แม้ กณ ปัจจัย ก็ลบ ณ เหลือ ก เปลี่ยนแปลงสระต้นคำเช่นเดียวกัน
